

LISZENKO EMLÉKEZETES ELŐADÁSA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN, 1960-BAN

Müller Miklós

az MTA külső tagja, emeritus professor,
The Rockefeller University, New York, NY
mmuller@rockefeller.edu

Az MTA főtitkára, Erdei Ferenc 1960. január 13-án a következő feljegyzést küldte az Akadémia elnökének, Rusznyák Istvánnak: „Értesítést kaptunk, hogy Liszenko akadémikus január 18.-án országunkba érkezik. Ez különleges esemény, mert még nem volt a Szovjetunió kivül... a vendéglátó Magyarai és Somos elvtársakkal egyetértve alakítottuk ki azt a tervet, hogy Liszenko akadémikus egy napját az Akadémia vendégeként töltsse...”¹ A látogatás nagy-nagy esemény volt, felforgatta a hazai tudományos világot. Trofim Gyenyiszovics Liszenko (1898–1976) 1960. január 18-án érkezett Budapestre. A repülőtéren volt tanítványa Magyarai András földművelésügyi miniszterhelyettes és Manninger Rezső akadémikus fogadta. Liszenkóval kis szovjet mezőgazdasági küldöttség is érkezett, köztük Nyi-

kolaj Ivanovics Nuzsgyin (1904–1972), Liszenko közeli munkatársa. A küldöttség részt vett egy kétnapos országos kukoricatermesztési tanácskozáson, és meglátogatott számos egyetemet és mezőgazdasági intézményt. Liszenko több előadást és konzultációt tartott.² Magyarországi látogatásának legfontosabb és legtanulságosabb eseménye a Magyar Tudományos Akadémián, január 23-án *A micsurini biológia időszerű kérdései* címmel tartott előadása volt. Az Akadémia díszterme és összes szomszédos termei zsúfolásig tele voltak, mindenki látni és hallani szerette volna a világhíres (vagy -hírhedt), sokszorosan kitüntetett szovjet agronómust, a Szovjet Tudományos Akadémia tagját és Genetikai Intézetének igazgatóját, a Lenin Mezőgazdasági Akadémia elnökét. E sorok írója is jelen

¹ Erdei levele és Liszenko előadásának gépirásos magyar szövege a Magyar Tudományos Akadémia Levéltárában található (Elnökségi Iratok, 226/4 doboz). Az előadás orosz változata az Orosz Tudományos Akadémia Archivumában (Arkhiv Rosszijszkoj Akagyemii Nauk, Fond 1521, opis' 1, gyelo 72, listi 1–164.) található. Az Akadémián készült riportfényképek is az Akadémia Levéltárában kerültek megőrzésre. A magyar szöveg rövidebb, az eredeti orosz változat világnézeti bevezetőjét Liszenko kihagyta előadásából. Az idézeteket a magyar szövegből vettem, amely híven követi az orosz eredetit. A szöveg naivitása *nem* a fordítás hibája. A le-

véltári anyagért Háy Diánának (MTA Levéltára) és Vagyim Vagyimovics Volobujevnek (Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete), hasznos megjegyzéseikért Palló Gábornak fejezem ki köszönetemet.

² A napisajtó rendszeresen beszámolt a látogatás eseményeiről. Hírek a *Népszabadságban*: *Szovjet küldöttség érkezett a kukoricatermesztési tanácskozásra*. jan. 19. 1. p.; *Liszenko akadémikus látogatása a Gödöllői Agártudományi Egyetemen*. jan. 21. 3. p.; *Liszenko akadémikus felszólalása a kukoricatermesztők tanácskozásán*. január 22. 7. p., *Liszenko akadémikus előadása a micsurini biológiáról a Magyar Tudományos Akadémián*. jan. 30. 6–7. p.

volt. A *Népszabadság* 1960. január 26-i számában megjelent hír megemlítette, hogy a párt és a kormány vezetői is jelen voltak az előadáson, és részt vettek az előadást követő fogadáson. Ruzsnyák István, az MTA elnöke elnökölt az előadáson és ő volt a fogadás házigazdája is. A lap január 30-i számában kivonatokat közölt az előadásból. Rövid ismertetés jelent meg az *Akadémiai Értesítőben* is (anon, 1960).

Ki is volt Lizenko, és minek volt köszönhető ez a hatalmas érdeklődés? A látogatás idején hazánkban Lizenko neve ismert volt nemcsak a biológusok körében, hanem a nagyközönség előtt is. Tanításai szerepeltek az iskolai és egyetemi tankönyvekben. Anélkül, hogy részletekbe tudnánk menni, csak röviden jelezzük: Lizenko és munkatársai voluntarista tanításukban, az alkotó szovjet darwinizmusban, tagadták a modern biológia, elsősorban a modern örökléstan eredményeit, bizonyítottak vették a szerzett tulajdonságok öröklődését, és tagadták a gének szerepét az öröklődésben (lásd például Turbin, 1952). Előfutáraknak a növénynemesítő Ivan Vladimirovics Micsurint (1855–1935) választották, így tanításukat micsurini biológiának is nevezték. Az alkotó szovjet darwinizmus élvezte a bolsevik párt és Sztálin támogatását, és a Lenin Agrártudományi Akadémia 1948. augusztusi ülésén pártdoktrínává vált (Lizenko, 1959). Ezzel a szovjet biológia teljesen elszakadt a modern biológiától és agrártudománytól, azt reakciónak, imperialistának minősítve.³ Magyarországon is nagy hatása

Lizenko a Magyar Tudományos Akadémián (fotó: Fehérvári Ferenc, MTI)

volt az új irányzatnak, de ennek történetével itt nem foglalkozhatunk.

Lizenko látogatása azonban már arra az időszakra esik, amikor tanításait egyre hangsúlyosabban támadták nemcsak a nyugati világban, hanem a Szovjetunióban és érdekszférájában is. Érthető tehát, hogy követői a legilletékesebbtől várták hitük megerősítését, bírálói pedig szerették volna látni és hallani a bírált személyt. Nagy a kísértés, hogy részletesen bemutassuk az elhangzott előadás szövegét, amely orosz eredetiben és az elhangzott magyar változatban is megmaradt. E cikk terjedelme erre nem ad módot, így csak rövid részleteket közlünk, melyek betekintést engednek Lizenko gondolatmenetébe.

³ Lizenkónak és tanainak nagy nemzetközi irodalma van (lásd pl.: Joravsky, 1970; Soyfer, 1994; Roll-Hansen, 2004). A kisszámú magyar nyelvű írás közül figyelemreméltó Igali Sándor kiváló összefoglalása (2002) és Ivan Tyimofejevics Frolov (1971) korai filozófiai elemzése. Tudománytörténészek szakadatlanul foglalkoz-

nak a témával. New Yorkban 2009 decemberében konferenciát tartottak széles nemzetközi részvétellel. A konferencia szórólapját Lizenko budapesti akadémiai látogatásának fényképei illusztrálták. Itt William deJong-Lambert szervezésében [William.deJong-Lambert@bcc.cuny.edu] állandó munkacsoport alakult.

Őszintén hangzanak az előadás bevezető szavai. Valószínűleg ez lehetett az első olyan alkalom, amikor Liszenko olyan hallgatósággal szembesült, amelyik nem csak fegyvelmentesen követte a hivatalos doktrínát, hanem kritikus szellemben várta a válaszokat. Érdeemes idézni szavait: „Magyarországon már nem egy ízben mondtam, hogy egész életemben igyekeztem tanulni, és úgy érzem, nagyon keveset tudok. . . Mindenesre abban biztos vagyok, hogy az itt ülők közül sokan tudnak sok olyant, amit én nem tudok. Megígérem Önöknek, hogy minden erőmet megfeszítem annak érdekében, hogy válaszoljak a Tudományos Akadémia részéről feltett nagyszámú kérdésre. . . a szó szoros értelmében egész éjjel készültem erre a felszólalásra, és egy kicsit most is remegek, most is félek.” (Magyar gépelt változat, 1–2. old.)

Az előre beküldött, több mint kétszáz kérdés az alkotó szovjet darvinizmus majdnem minden fontosabb állítására kitért. Az egyik központi kérdés várhatóan a micsurini genetikára és az öröklődés anyagi alapjaira irányult. „Összegegyeztethető-e a korpuszkuláris genetikai felfogás a micsurini genetikával, az úgynevezett nyugati genetikával a keletivel?” (Magyar gépelt változat, 22–41. old.)

„Mindenekelőtt a legutóbbira válaszolok. Mindnyájunk számára világos, hogy a természettudományban semmiféle nyugati vagy keleti tudomány nem lehet. Keleten is és Nyugaton is egyetlen szobában két különböző ember a tényeket különféleképpen értelmezheti. Vagyis nem Keletről vagy Nyugatról van szó, hanem a jelenségek értelmezéséről, felfogásáról és a hozzájuk fűzött magyarázatról. A jelenség felfogása pedig sokoldalú lehet. Lehet olyan, amikor lehetőleg minden körülményt és minden realitást figyelembe veszünk. A jelenségnek ezt a felfogását dialek-

tikusnak nevezzük. Lehet egyazon jelenségnek a felfogása más is. Például úgy nézni a csirkére vagy a növényre, mint megkövesedett valamire, ami nem változik, nem módosul. Ez egyoldalú felfogás, metafizikus felfogás.

A régi, klasszikus biológia az örökletesség alatt anyagot értett, véleményem szerint azonban az anyag elválasztva az élőtlől, pontosabban megfogalmazva még csak nem is elválasztva, nem az élő testben letéteményezve, lehelyezve – nem materialista értelmezése a világnak. Miért? Az élő világ, a szervezetek önmaguk fejlődnek, senki sem irányítja őket. A szervezetben vannak reguláló szervek, rendelkező szervek, nincsenek a fejlődést irányító szervek. Éppen ezért semmiféle örökletes anyag nem lehet, és bármennyit keresik is, nem tudják megtalálni: örökletesség pedig van.” És tovább: „. . . a DNS mint az öröklődés anyagi alapja. A materializmus mint tudomány azt állítja, hogy a világon minden keletkezik és elpusztul, újrakeletkezik. Miért pont a sejtek, a kromoszómák és génjeik ne lennének alárendelve ennek az általános törvénynek? Hiszen a biokémikusok mind több és több ténnyel támasztják alá, hogy a dezoxiribonukleinsav ugyancsak képződik. Vannak a sejtfejlődésnek olyan stádiumai, amikor nincs dezoxiribonukleinsav. . .

Ezzel egyszersmint válaszoltam arra a második kérdésre, amely azzal volt kapcsolatos, hogy a szervezetben vannak olyan anyagok, amelyek képesek képződni, és olyanok, amelyek nem képesek másból képződni. Éppen ezért a dezoxiribonukleinsavat az örökletesség anyagának nevezi, mondván, hogy ez a dezoxiribonukleinsav mint az örökletes hordozója irányítja a test, a szoma öröklődési tevékenységét. Mi viszont tudjuk azt, hogy az élő szervezet, az élő test önmagából kiindulva mozog és nincs benne semmi irá-

nyító. Ilyen irányítókat nem tudok elismerni.” (Magyar gépelt változat, 22. old.)

„Felmerült egy akkorra már a Szovjetunióban is teljesen visszautasított sejtteni irányzatnak a kérdése is, „Lepesinszkaja új, szovjet sejtana. Lepesinszkaja professzor megállapította, hogy sejtek létrejöhetnek nem-sejtből is. A szervezetek fejlődése során sejtek keletkezhetnek nem-sejtes-szerkezetű szerves anyagból is. Ezzel az elvi kérdéssel, amit Lepesinszkaja elmondott, egyetértettem és egyetértek most is. Egyetértésemnek oka nem tisztán metodológiai megfontolásokban keresendő, hanem a tényszerű adatanyagban. Azonkívül tisztán biológiai megfontolások szintén ennek elfogadásához vezettek engem. Én magam is megfigyeltem egyes eseteket, amikor sejtek nem sejtes szerkezetekből [struktúrákból – M. M.] keletkeztek. Például egy kajszi-ágra szilvát oltottak (kb. húsz éve). A fa összes többi ágai kajszi-ágak és hirtelen, három-négy évvel ezelőtt... az egyik kajszi ágon kis szilva-hajtás jelent meg a forradásos callusnál. Milyen módon jött létre, hogyan keletkezett a kajszi-ágon a szilvahajtás? Én ezt csak egyféleképpen tudom megérteni, mégpedig úgy, hogy a kajszi-oltott szilvaágból plasztikus tápanyagok jutottak a kajszi ágba. A plasztikus anyagokból létrejöttek a szilva-sejt képződmények és ezek hozták létre, fejlődtek ki tovább szilvára jellemző hajtásban.” (Magyar gépelt változat, 11–12. old)

Ezek a rövid kivonatok ékesszólóan mutatják, hogy Liszenko semmit sem vett tudomásul a biológia múltjából és rohamos fejlődéséből, csak saját meggyőződését tudta ismételgetni. A többi beérkezett kérdésre adott

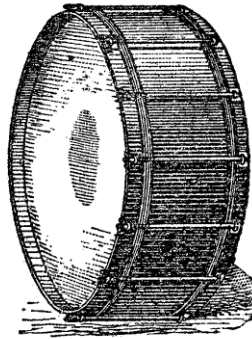
válaszai sem különböztek érdemben a fentebb bemutatottaktól. Az előadás egy szünet közbeiktatásával az egész délutánt betöltötte. Rusznyák akadémikus szívélyesen megköszönte az előadást és megkérte Liszenkót, hogy többször látogasson el hozzánk. A hallgatóság pedig döbbenet távozott. Egy kompetens genetikus így emlékszik az eseményre: „A várt hatás [...] visszajára fordult. A hallgatóság kínosan feszengve hallgatta az ismert frazeológiát, s amikor az előadó a mintegy kétszáz beérkezett kérdésre azok bonyolult csoportosítása után sem tudott érdemben válaszolni, a kudarc egyértelmű lett. A sors iróniája, hogy Liszenko önmaga ábrándította ki a magyar értelmiséget, de még követőinek egy részét is véglegesen a liszenkoizmusból, s tana hamarosan a feledés homályába süllyedt.” (Igali, 2002, 48)

Liszenko tanait a nyugati világban sohasem fogadták el. A Szovjetunióban a tudományos örökléstan lassú rehabilitációja már az 1950-es évek közepén megindult, és az 1960-as években teljessé vált. Liszenko azonban haláláig ragaszkodott igazságához. Azt hihetnők, hogy ez a tévtan teljesen eltűnt a színpadról, hiszen minden tétele ellentétben áll a modern biológia eredményeivel. Mégis érdemes emléklünkben tartani, mert újra és újra hallani hangokat, hogy Liszenko alkotó szovjet darwinizmusa igazi tudomány volt; és Liszenkót mint nagy, példamutató tudóst kell rehabilitálni (például Mironyin, 2008).

Kulcsszavak: *örökléstan, szovjet biológia, magyar biológia, áltudomány, Liszenko, Lepesinszkaja*

IRODALOM

- Anon (1960): T. D. Liszenko előadása *Magyar Tudomány* 3, 169–171.
- Frolov, I[van] T[yimofejevics] (1971): *Genetika és dialektika*. Gondolat, Budapest
- Igali Sándor (2002): A liszenkoizmus Magyarországon. *Valóság* 3, 40–59. • <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=371&lap=0>
- Joravsky, David (1970): *The Lysenko Affair*. Harvard, Cambridge, MA <http://books.google.com>
- Liszenko, T[rofim] D[eniszovics] (1949): *A biológiai tudomány állásáról*. (Ford. Hahn Géza) Szikra, Bp.
- Mironyin, Szigizmund (2008): *Gyelo genetikov* [A genetikusok ügye]. Algoritm, Moszkva
- Roll-Hansen, Nils (2005): *The Lysenko Effect. The Politics of Science*. Humanity Books, Amherst, NY
- Soyfer, Valery N. (1994): *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science*. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ
- Turbin, N[yikolaj] V[asziljevics] (1952): *Az örökléstan és a nemesítés alapjai*. (fordította Mészáros Lajos – Tétényi Péter) Mezőgazdasági, Budapest

ELEK LÁSZLÓ BESZÉLGETÉSE MÜLLER MIKLÓSSAL

Biológus, 1930-ban született. A Budapesti Orvostudományi Egyetemen 1955-ben doktorált. 1964-től 1990-ig a New York-i Rockefeller Egyetemen dolgozott; a parazita egysejtűek sejttanának, biokémiájának és törzsféldésének lett nemzetközi híré kutatója. 1990 óta az egyetem emeritus professzora. Az MTA külső tagja. Az elmúlt években Lisenko és a liszenkóizmus hatását kutatta és kutatja. Erről több előadást tartott már Amerikában. Október 18-án, Budapesten a Magyar Történész Társaság szervezésében hallgathatták meg előadását *Lisenko és Magyarország* címmel.

Elek László: Életkorából adódóan ön nyilván átélte a liszenkóizmus magyarországi hódítását. Akkoriban ezt hogyan látta?

Müller Miklós: Gimnáziumi tanulmányaim mellett saját erőmből már 1947-ben megtanultam annyira oroszul, hogy orosz biológiai műveket Lisenko 1948. évi „győzelme” előtt is tudtam olvasni. Éretlen fejvel, de éreztem, hogy itt valami nincs rendben. De azt is láttam, hogy a szovjet biológiában sok izgalmas dolog történt. Jólesne részletesebben visszaemlékezni ezekre a kezdeti találkozásaimra a szovjet tudománnyal. Hozzá kell tennem azonban, hogy akkor már könnyen olvastam németül, angolul és valamennyire franciául. Volt némi felületes összehasonlítási alapom.

1949-ben felvettek a ELTE biológia szakára és az orvoskarrá is. Úgy látszik, jól ítélt meg a helyzetet, mert az orvoskارت választot-

tam, noha nem az orvostudományban, hanem a biológiában láttam a jövőmet. Az orvoskaron az alaptudományokban remek professzoraink voltak, és így biológiai tudásunk valószínűleg jobb megalapozást nyert.

Az orvoskaron egyébként a micsurini biológia hatása jóval kisebb volt, mint az agrártudományokban. Már másodévesen bekapcsolódtam az orvostanhallgatók biológiai és szövettani oktatásába, ahol természetesen meg kellett adni a császárnak, ami a császáré, de ezt azért nem vettük igazán komolyan.

Már másodéves koromban sokat fordítottam oroszból az Orvostudományi Dokumentációs Központ és hamarosan az Akadémiai Kiadó megbízásából. Az első nagyobb fordításom – Olga Boriszovna Lepesinszkaja hírhedt műve *A sejtek keletkezése az élő anyagból és az élő anyag szerepe a szervezetben* – 1951-ben, huszonegy éves koromban jelent meg. Hamarosan tolmácként is szerepeltem, így nagyon fiatalon személyesen is találkoztam a hazánkba látogató szovjet tudósokkal.

Visszanézve azt mondhatnám, hogy kívülállóként, közvetítőként ismertem meg a szovjet tudományt és benne a micsurini biológia torzításait. Ez azt is jelenti, hogy annak az „elvont” tudományos kérdéseken túli vonatkozásaira nemigen reagáltam érzelmileg.

Nyugdíjazása után kezdett el tudománytörténettel, Lisenkóval foglalkozni. Mennyi volt ebben a személyes? Úgy érezte, tartozik ezzel önmagának?